

[אוצר החכמה]

ישיבת אייזנשטט

רבי יצחק אלחנן ספקטור התייחס לעיקר מטרת בואו של רבינו לאייזנשטט, "הוא עזב משכנות מבטחים בעירו, בהאלבערשאטדט אשר ישב שמה על גפי מרומי האושר והעושר, ויקבל עליו משרת הרבנות בק"ק אייזנשטאדט בארץ אוינגוראן למען יסד שמה ישיבה גדולה להחזיק בעץ החיים"³, ואכן, כבר בימים הראשונים לכהונתו באייזנשטט הקים בה רבינו ישיבה, וסידר לה תכנית מיוחדת של לימודים. ברבות הימים נעשתה הישיבה לשניה בגודלה בהונגריה, ובשבע עשרה שנות קיומה העמידה מספר רב של ת"ח ורבני קהילות. לישיבה יצא שם טוב בכל רחבי האזור, ובאו אליה בחורים מכל מדינות הונגריה ואשכנז, רוסיה גליציה וכן מאמריקה. אף מגדולי הונגריה שלחו אליה את בניהם.⁴

רבי יוסף שאול נתנזון מלבוב, במכתב בקשה - משנת תרכ"ז - עבור בחור שיתקבל לישיבתו, משבח את הישיבה: "פקח עיניו להורות להם מסלול דרך הקדש לבל יבעטון אורחותיו ארחות עקלקלות".⁵

רבי ישראל איסר טויבער דיין בקהלת עיר חדש - מתלמידיו האחרונים של החת"ס - מפליא את כוחות רבינו בהנהגת הישיבה וניהול העיר, וכה פותח את מכתבו אל רבינו בשנת תרי"ט: "שלום אקרא לשר התורה, נזר ותפארה, הגאון הגדול המופלא בעם ע"ה נ"י וכו'. אדוני, מה גדלה שמחתי, מה יקר היה היום עת ראיתי הוד מכתבו, ובעת אשר שמעתי מפי תלמידו יחיה, כי ככחו אז כן כחו עתה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל תפקידיו. הן בעניני הקהלה, והן בלבנות התלמידים, והן להשגיח על בית התלמוד חנוך הנערים, ולהשיג לכל הדופקים על פתחו וכו' אשרי קהל עדתו, אשרי שומע חכמתו, בראותם את להב התורה על מוקדה יום ולילה לא תכבה, ואנכי עוד צפיתי למקום וזמן לראות אותו במראות החיים ותרצה נפשי".⁶

עוד על הישיבה, ופעולתה הרבה לחיזוק הדת והתמיכה בשוב א"י⁷ בהיותו מכהן

3 ציטוט זה וכן ציטוטים ומקורות נוספים נלקחו מתוך מאמרו של ר"מ הילדסהיימר, 'קיום לדמותו של רעז"ה', סיני, נד (תשרי-אדר תשכ"ד), עמ' סה ואילך, וכן מבוא לשו"ת ר"ע הילדסהיימר, או"ח-יו"ד, ת"א תשכ"ט, עמ' 11 ואילך.

4 בין גדולי ישראל ששלחו את בניהם לישיבתו היו רבי יהודה אסאד, רבי אהרן זינגר ממטרסדורף, מהר"ם שיק, רבי עקיבא פישר מטעט.

5 נדפס ב'הסופר' גליון ו (סיון תשמ"ד) עמ' מד.

6 מתוך כת"י המכתב, המונח אצל נכד רבינו - ידידי הרב מאיר הילדסהיימר, מהדיר כתבי רבינו. וכאן המקום להודות לו על עזרתו הרבה בעריכת תולדות רבינו.

7 מן הענין לציין את מכתבו של רבו ר"ע בעל 'ערוך לנר' שהריץ לרבינו, בו הוא מעודדו ומדריכו ע"ד פעולותיו למען עניי א"י, וכה לשונו: "וה' יהיה בעזרו להעיר לבב אחינו ב"י רחמנים בני רחמנים, לחמול על האומללים העטופים ברעב ובחוסר כל. בזכות זה יסיר הקב"ה מהם עול מלכות לישב במנוחה לשקוט על התורה ועל העבודה. והנה זה כבר יותר משנה נכתב לי וכו' כי ע"פ השתדלות נגיד אחד מעיר וויען ניתן רשיון מהמלכות במדינת ידידי נ"י להעמיד גבאים שיגבו מעות א"י ולשלחו לשם, בתנאי שהגבאים לא ילכו אל בעלי הבתים לגבות רק יקבלו ממי אשר ידבנו לבו להביא נדבתו. וכאשר ששמעתי הרב אב"ד נ"י דק"ק פרעסבורג יע"א [נ-בעל כת"ס] משתדל ג"כ בנדבות לארץ הקדושה, לכן טובה מגמתי ידידי נ"י להתאחד עמו על הדבר היקר הזה כי טובים השנים מן האחד..." - נדפס ב'המעין', כרך יב גליון ג (ניסן תשל"ב), עמ' 44. וראה פריטים ביבליוגרפיים ב'שלוחי א"י' עמ' 811.

1234567

באייזנשטט – מפורט במבוא לחידושו על מסכת נדרים, ירושלים תשנ"ב.⁸

במסגרת תפקידו "להשגיח על בית התלמוד חנוך הנערים", קבע מדי חודש לבחון את ידיעות הבחורים בישיבה. היה מוסר בעצמו מגוון של שיעורים בישיבה. על אף שיעור לא ויתר רבינו. כשפעם התנדב לאסוף כסף עבור שתי יתומות, קודם שיצא למסע תכנן את הזמן המדויק שיעדר והשלים שיעורים. כשהוצרך ליסוע מאייזנשטט עבור צרכי הישיבה היה נוסע בעגלה פתוחה – אף בחורף הקפוא – ובשעות לילה, בכדי שמחיר הנסיעה יהיה מינימלי ובכך למעט מהוצאות הישיבה.

מלבד

1234567

מלבד מחנך ורב, היה רבינו אב מסור לתלמידיו. לשני בחורים שנהגו לקום בקביעות בשעות הקטנות של הלילה ללימוד תורה, היה מכין כמו ידיו קפה בשבילם.⁹ הוא דאג מבחינה כספית לבחורים עניים, ומדי יום אכלו על שולחנו יותר ממניין, ולעיתים אף שני מנינים, של בחורים מהישיבה, נוסף לעשרות רבות של עניים שאכלו על שולחנו מדי יום. כשערך שמחה בביתו הוזמנו אליה כל בחורי הישיבה נוסף על חברי קהילתו.

נוהג היה רבינו לצאת מעידן לעידן לטיול עם בחוריו ביערות סביב אייזנשטט. באחד המקרים שיצא עם בחורים מובחרים לשוחח בדברי תורה, היה כה שקוע אתם בלימוד עד שלא שם לב שהלך עמהם משך שעה וחצי, והרחיק עמם עד שהגיעו לשערי העיר מטרסדורף.

בערב ראש השנה שנת תרכ"ז, הוציאו - גבאי וטובי הקהל - לאור, פנקס תקנות בשם "תקנות לחברת בחורים בק"ק אייזנשטאט". אחרי הקדמה קצרה, בה מפורטים תולדות הקהלה ובתי מדרשיה, באים תשעים תקנות לחזק ולקיים בדקי בית המדרש, וקיבלו על כל זה אישורו וקיומו של הרב אב"ד. נעתיק מתוך ההקדמה שורות אחדות:

הנה פה ק"ק א"ש [אייזנשטט] נתייסדה ישיבה רמה ונישאה, לשם לתהלה לתפארת כבר יותר ממאה שנים ע"י הגאונים המפורסמים רבני קהלה זו, ומאז ועד עתה כמעט לא נסגרו דלתות בהמ"ד, וגם מעת בא הרב [רבינו] יגע בכל מאמצי כחו להחזיר עטרה ליושנה, בין מלכא למלכא, וכבר מאז ועד עתה נתעורר ליסד חברת בחורים ולהנהיג מנהגים יקרים ותקנות קבועות ..."¹⁰

ואכן כשהספיד רבינו את הכת"ס בפניו, מנה את מעלותיו, והזכיר גם: "מגודל הטורח אשר טרח הכת"ס עבור עניי א"י, וכמה אלפים נתקבץ לצרכי כלל ישראל לכבודו" - 'בית אפרים' לרבי נפתלי סופר, פרשבורג תרל"ד, דף ב טו"ג. עוד על תכנית רבינו להטיל פיקוח ולחלק את הכסף שווה בשווה בין הכוללים ראה 'פרנס לדור', ירושלים תשנ"ב, עמ' 446.

8 מאמרים מקיפים על הישיבה: על תכנית הלימוד מספר השיעורים והתלמידים, מאת מרדכי אליאב, 'מקומו של הרב עזריאל הילרסהיימר במאבק על דמותה הרוחנית של יהדות הונגריה', 'ציון' שנה כז (תשכ"ב), עמ' 59; הנ"ל 'תורה עם דרך-ארץ בהונגריה', 'סיני', כרך נא (ניסן אלול תשכ"ב) עמ' קכז. וראה עוד מאמרו של ר' שמואל הכהן ויינגרטן 'הישיבות בהונגריה' ירושלים תשל"ז, עמ' 25. ר' מאיר הילרסהיימר במאמרו על סבו ר"ע, 'סיני', כרך נד (תשרי אדר תשכ"ד), עמ' עה-עו, שמתאר חביבותו של הרב אל תלמידיו והתקשרותם אליו.

9 "ש בלוח, זכרונות מימי חיי, תל אביב תרצ"ג, עמ' 14.

10 דברי הערכה על קונטרס זה, בעיתון 'המגיד' (ליק), ג' אב תרכ"ח, עמוד 227.

בשנה האחרונה לשבתו באייזנשטט, הוציאו תלמידיו ומעריציו קונטרס לכבודו, בשם 'תפארת בחורים',¹¹ מאמרים בלשון הקודש וגרמנית, על מטרת וחשיבות ידיעת שפת לשון הקודש וקורות עמינו, בתכנית להוציאו בקביעות. אולם מחשבתם לא יצאה לפועל והוציאו רק חוברת אחת, ובה כמה מאמרים בשבחו של רבם הנערץ. הסיבה לכך היא כנראה, משום שהרב עקר מאייזנשטט לברלין.

רבי עזריאל היה מחדש פורה, מאות משיעוריו ומכתבי תורה שלו, ניצלו ונדפסו משך השנים ע"י צאצאיו. מתי מעט מיצירותיו¹² הדפיס רבי עזריאל בחייו ובהם: פירוש ל'נתיבות עולם' לר"ש מקינון; הלכות גדולות על פי כת"י רומי, ברלין תרמ"ח; הפרקים האסטרנומיים בהל' קדוה"ח של הרמב"ם.

בשנת תשכ"ט יצא לאור ע"י צאצאיו ספר 'שאלות ותשובות רבי עזריאל', על אורח חיים - יורה דעה, ובשנת תשל"ו על אבן העזר - חושן משפט. חלק חשוב מתשובותיו שנדפסו בשו"ת שלו וכן חידושי על ש"ס [שיעורים בישיבה] נכתבו בהיותו מכהן כרב וראש ישיבה באייזנשטט.¹³

פעולות למען הציבור בהונגריה

על אף העבודה הרבה שהיתה כרוכה בניהול הישיבה והקהלה, וכפי שביטא זאת דרך אגב בכמה ממכתביו, לא נמנע מלהקדיש את זמנו לצרכי הציבור. הן במלחמתו העזה בכת הרפורם, נגדה כתב מאות מאמרים ומכתבים בהם הוקיע את פעולתם הנבזית; והן בפעולותיו למען הפצת ספרי קודש; פעולות צדקה; שחרור בני ישיבות מצבא ועוד.¹⁴

1234567

11 תמוז תרכ"ט.

12 כדאי להעתיק מש"כ רבינו על החוסר זמן הפנוי שלו: "לא אוכל להבטיח למצוא פנאי לסדר הערותיי לחידושי שחנני השם, עד שיהיו באופן שראויים להעלות על שולחן מלכים, כי רגעי טפחות לי מעול התלמידים ומשאר עניינים אין מספר מבית ומחוץ" - מכתבו בכת"ע 'עץ החיים', ח"א עמ' מח, פשמישל תרמ"ב.

13 דבר אגדה מאת רבינו רשם רבי אברהם ביק בפרשבורג, בספרו 'בכורי אביב', למברג תרל"ג, חלק דברים, דף ט ע"ב [כן מסר ד"ת מאת אביו רבי ליב], דף כז ע"א. עוד תשובות וחידושים ממנו שהתפרסמו לאחרונה: בענין שותפות עם גוי לגבי שבת, 'מוריה' שנה ט גליון ה (אדר תש"מ) עמ' מא.

על לימוד מידות בהמ"ק בזה"ז ועוד, 'המעין' כרך לט גליון ד (תמוז תשנ"ט), עמ' 1 ואילך. התכתבות עם רבי טוביה קלאהר [דיין בזבורוב ע"י טרנופול] ועם רבי אליעזר ליפמן פרינס, בענין אם בעיר הנדחת גם הטף נהרגים, לכאורה צ"ע הלא היא בגדר עדות שאי אתה יכול להזימה, מופיעה ב'פרנס לדורו', ירושלים תשנ"ב, עמ' 163-178; 'פרנס לדורות', ירושלים תשנ"ט, עמ' 202.

הערות במסכת ברכות, שבת ופסחים, 'ישורון', כרך ג (אלול תשנ"ב), עמ' קלט-קמב; שם כרך ח (ניסן תשס"א), עמ' תשו-תשיא, מאמר 'הגירושין על פי תוה"ק', שפורסם במקורו בכ"ע 'ידישע פרעססא' 1886, ו'השגות על הצעה לתנאי בנישואין'; שם כרך ט (אלול תשס"א), עמ' רח, בסוגיה דהואיל [מנחות סד ע"א]. חליפת מכתבים עם רבי יוסף נובל בריש מס' חולין נדפסו בספר זכרון להרב שילה רפאל, ירושלים תשנ"ח, עמ' רי-רכד. בענין פסוקים שכתב משה רבינו בשבת, בספר 'שבת לישראל' ירושלים תש"ס עמ' רט. רשימה מפורטת של כתבי רבינו פרסם נינו ר' עזריאל הילדסהיימר מירושלים ב'עלי ספר', יד, (תשמ"ז), עמ' 143-162.

14 ראה מאמרו של ר' מאיר הילדסהיימר הנ"ל, עמ' עז-עח.